поповнення колекцій, а й унікальним часовим вікном для фіксації людського контексту пам'яток. Від того, наскільки системно музейники використають цю можливість, залежатиме інформативність колекцій російсько-української війни для наступних поколінь дослідників і відвідувачів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Войнаровський А., Войнаровська Т., Гордієнко О. Меморіалізація російсько-української війни у діяльності відокремленого підрозділу «Музей Мужніх» Вінницького обласного краєзнавчого музею. Російська агресія проти України (2014–2025). Метапростори війни / за ред. А. Киридон. Київ: Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2025. С. 174–181. https://doi.org/10.5281/zenodo.17346274
2. Коробка Ю., Коробка В. Російсько-українська війна в музейних практиках Національного музею історії України: огляд наукових публікацій. Актуальні питання гуманітарних наук. 2026. Вип. 95, т. 1. С. 64–71. https://doi.org/10.24919/2308-4863/95-1-8
3. Kharkhun V. Warring memory: Exhibiting the Russo-Ukrainian War in Ukraine's national museums. Nationalities Papers. 2026. Vol. 54, No. 5. P. 936–960. https://doi.org/10.1017/nps.2025.10089
4. Scott J. Objects and the representation of war in military museums. Museum & Society. 2015. Vol. 13, No. 4. P. 489–502. https://doi.org/10.29311/mas.v13i4.349
5. Simon N. The Participatory Museum. Santa Cruz, CA: Museum 2.0, 2010. 352 p.
6. Zhurunova T. Exhibition projects of the Vinnytsya Regional Museum during the critical phase of Russia's war in Ukraine. Museum & Society. 2023. Vol. 21, No. 2. P. 40–43. https://doi.org/10.29311/mas.v21i2.4315

Андрій Марков

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ КОМЕМОРАТИВНИХ ПРАКТИК У ВП «МУЗЕЙ МУЖНІХ» ВОКМ

Анотація. *У статті здійснено системний аналіз джерельної бази, необхідної для дослідження комеморативних практик Відокремленого підрозділу «Музей Мужніх» Вінницького обласного краєзнавчого музею. Головну увагу зосереджено на огляді автентичних речових джерел, які виступають фундаментальною основою для створення середовища занурення та формування громадянської свідомості учнівської молоді. Проаналізовано нормативно-правову базу, діловодну й науково-експозиційну документацію та джерела особового походження, що в комплексі забезпечують трансформацію класичного музейного простору в дієвий комунікаційний майданчик для осмислення подій російсько-української війни.*

Ключові слова: *комеморативні практики, російсько-українська війна, Революція Гідності, речові джерела, Музей Мужніх.*

Andrii Markov

SOURCE BASE FOR RESEARCHING COMMEMORATIVE PRACTICES OF THE «MUSEUM OF THE COURAGEOUS» SEPARATE SUBDIVISION OF THE VINNYTSIA REGIONAL MUSEUM OF LOCAL LORE

Abstract. *The article provides a systematic analysis of the source base required for researching the commemorative practices of the «Museum of the Courageous», a separate subdivision of the Vinnytsia Regional Museum of Local*

Lore. Primary attention is focused on the review of authentic material sources, which serve as a fundamental basis for creating an immersive environment and shaping the civic consciousness of student youth. The regulatory framework, record-keeping and scientific-exhibition documentation, as well as sources of personal origin, are analyzed; in complex, they ensure the transformation of a classic museum space into an effective communication platform for comprehending the events of the Russo-Ukrainian War.

Keywords: *commemorative practices, Russo-Ukrainian War, Revolution of Dignity, material sources, Museum of the Courageous.*

В умовах екзистенційної російсько-української війни, відлік якої розпочався ще у 2014 р., українське суспільство постало перед безпрецедентними викликами у сфері збереження національної пам'яті та ідентичності. Сучасні суспільно-політичні процеси вимагають від культурних інституцій не просто формального збереження старожитностей, а й активного формування стійкої громадянської свідомості, здатності до критичного мислення та глибокого усвідомлення власної відповідальності за долю держави. Сучасний музейний простір стрімко еволюціонує, перетворюючись із моделі пасивного, закритого для дискусій сховища, на активний комунікаційний майданчик.

Відокремлений підрозділ «Музей Мужніх» Вінницького обласного краєзнавчого музею є одним із найпоказовіших регіональних прикладів таких змін. Поштовхом до заснування цього меморіального осередку стала ініціатива Зої Семенівни Кузьменко, матері Героя Небесної Сотні вінничанина Максима Шимка, яка прагнула сформувати простір пам'яті для гідного вшанування героїзму та звитяги українського народу [22]. Цей заклад вибудовує свої комеморативні практики безпосередньо навколо подій Революції Гідності та сучасної російсько-української війни, працюючи зі ще незавершеною історією, що й робить його унікальним. Щоб об'єктивно збагнути механізми світоглядного впливу цього меморіального осередку на ціннісне становлення суспільства, критично важливо ретельно оглянути фундамент, на якому ґрунтується вся його експозиційна діяльність, – розгалужену джерельну базу.

Ми структурували масив залучених матеріалів за чотирма ключовими типологічними групами:

- нормативно-правові та розпорядчі документи;
- діловодна й науково-експозиційна документація;
- джерела особового походження;
- речові пам'ятки.

Засадничу основу утворюють джерела нормативно-правового та розпорядчого характеру, які окреслюють легітимну рамку функціонування освітніх і меморіальних інституцій. Правові засади музейної діяльності безпосередньо регламентуються Законом України «Про музеї та музейну справу» [17], який гарантує виконання музеями не лише фондової, а й потужної культурно-освітньої та науково-дослідної функцій. Визначальне значення для аналізу державної політики пам'яті мають закони «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» [16]

та «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років» [19], які формують оновлений концептуальний апарат воєнної меморіалізації, визначаючи необхідність відмови від знеособленого совєтського стилю вшанування пам'яті на користь персоналізованих історій. На локальному рівні інституційне створення та предметне поле «Музею Мужніх» чітко зафіксовані у розпорядчих документах органів місцевого самоврядування, зокрема у рішенні Вінницької обласної ради № 922 від 29.10.2020 р. [18]. Ці документи доводять, що використання новітніх комеморативних практик відповідає визначеному юридичному та суспільному запиту.

Другий структурний масив охоплює діловодну та науково-експозиційну документацію, переважно з неопублікованих фондів. Ця група джерел віддзеркалює зміни в практичній роботі закладу, плануванні простору та фіксує перехід від монологічних розповідей до форматів активної взаємодії. У центрі освітньої активності музею є матеріал, зафіксований у тексті кураторської діалогічної екскурсії виставкою «України щит» [21]. Цей документ містить детальний алгоритм взаємодії гіда з відвідувачами: замість сухого викладу фактів розроблений сценарій спрямовує аудиторію до самостійного аналізу причинно-наслідкових зв'язків сучасної війни [21]. Кількісні та якісні показники результативності цієї діяльності задокументовані в офіційній звітності підрозділу [9] та в журналі обліку екскурсій [8], які фіксують інтенсивний потік цільової аудиторії та свідчать про затребуваність діалогічних підходів.

Третя група джерел формує емоційне та етичне ядро дослідження і складається з документів особового походження. Оскільки музей працює з живою історією, зібрані інтерв'ю безпосередніх учасників подій є незамінними для конструювання достовірних мікроісторичних наративів. Основу цієї групи становить неопублікований масив аудіовізуальних джерел, який з етичних міркувань та з огляду на воєнний стан зберігається в науковому архіві закладу й використовується для наповнення екскурсійного наративу [21]. Серед них виділяється відеоінтерв'ю із Сергієм Васильченком [6], де живий свідок Революції Гідності допомагає реконструювати події зими 2013-2014 рр. Практичні аспекти фронтового побуту та облаштування позицій фіксує інтерв'ю з учасником російсько-української війни Олександром Лунгу, свідчення якого лягли в основу створення експозиційної інсталяції бойового бліндажа [5]. Особисті переживання, бойовий шлях та внутрішню трансформацію військовослужбовців розкривають записані усні історії Василя Любуні [3], Владислава Баліцького [4] та Армена Гарибяна [2]. Зокрема, інтерв'ю з ветераном, тренером і спортсменом Арменом Гарибяном було реалізоване в межах серії заходів «Завдяки їм», мета якої – створити простір для безпосереднього діалогу між військовими, ветеранами, їхніми родинами та суспільством і формувати культуру відповідальної пам'яті [15].

Дієвість цих свідчень та експозиційних рішень верифікується матеріалами книги відгуків музею [11]. Зокрема, записи учнів КЗ «Михайлівський ліцей» та студентів Вінницького центру професійно-технічної освіти артикулюють усвідомлення молоддю власної відповідальності за державу, а відгук соціальної працівниці зі статусом внутрішньо переміщеної особи з Автономної Республіки Крим демонструє, як безпосередня взаємодія з

експонатами актуалізує власний досвід переживання війни та спонукає до рефлексії у музейному просторі [11].

Найчисельнішою, найвпливовішою та концептуально визначальною групою джерельної бази є автентичні речові пам'ятки. Масив залучених у «Музеї Мужніх» артефактів, зокрема на виставці «України щит», охоплює понад 230 персональних історій та понад 3000 предметів і концептуально розподіляється на кілька логічних смислових блоків.

Перший комплекс речових джерел присвячений подіям Революції Гідності та зародженню громадянського спротиву. Репрезентативним та найбільш емоційно насиченим артефактом цієї групи виступає щит Олександра Карпуся [26]. Цей тонкий шматок фанери, пробитий наскрізь кулею, має значну силу впливу на відвідувачів: він наочно руйнує ілюзії про рівність сил на Майдані, змушуючи молодь осмислювати поняття гідності та усвідомлювати, яка внутрішня сила змушувала протестувальників стояти проти вогнепальної зброї [26].

Наступний блок речових джерел охоплює період від початку російської агресії у 2014 р. та етапу АТО/ООС до повномасштабного вторгнення. Відправною точкою репрезентації окупації українських територій слугує прапор кримських татар [14], золота тамга на якому символізує історію цього народу, нагадує про тих, хто втратив свій дім. Складні матеріально-технічні умови, в яких українське військо зустріло ворога навесні 2014 р., ілюструє прострілена плита з бронежилета добровольця України [13], що свідчить про гостру нестачу надійного захисного екіпірування на початковому етапі війни.

Окрему підгрупу становлять персоніфіковані комплекси речових пам'яток періоду повномасштабного вторгнення, які розкривають людський вимір війни. Важливим артефактом для роботи з учнівською аудиторією є комплекс військового спорядження снайперки Ольги Гранецької: камуфльований жилет-розгрузка, польовий кашкет, берці та армійські штани [7, 10, 23, 25]. Демонстрація цього важкого екіпірування на манекені, що відтворює зріст військовослужбовиці, ефективно руйнує гендерні стереотипи щодо ролі жінок у війську. Межі людської витривалості матеріалізуються у поніміченому балістичному шоломі Владислава Баліцького, пробитому уламком ворожого дрона-камікадзе [24]; у поєднанні з відеоінтерв'ю бійця, який вижив і продовжує допомагати побратимам [4], цей предмет викликає у відвідувачів глибоку емпатію та повагу. Символічним уособленням стійкості в оточенні та незламності духу виступає нарукавна нашивка «Азов» Романа «Вахра» Колмикова, яка репрезентує чин оборонців Маріуполя [12].

Значний пласт речових джерел спрямований на демонстрацію технологічної еволюції сучасної війни та деконструкцію міфів російської пропаганди через метод візуального контрасту. Так, якісні зміни у забезпеченні Сил оборони України простежуються шляхом прямого зіставлення згаданої бронеплити зразка 2014 р. [13] із сучасною керамічною бронеплитою IV класу захисту [1], яка зупинила кулю і зберегла життя бійцю, що наочно доводить важливість технологічної модернізації та міжнародної підтримки. Натомість у блоці ворожих трофеїв матеріальним доказом технічної відсталості армії агресора виступає застаріла трофейна російська радіостанція Р-159 [20],

споглядання якої під час діалогічної екскурсії спонукає відвідувачів до самостійних висновків щодо реального стану окупаційних військ.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що джерельна база Відокремленого підрозділу «Музей Мужніх» ВОКМ відзначається типологічною репрезентативністю та внутрішньою цілісністю. Поєднання нормативно-правових актів, науково-експозиційної документації та усноісторичних свідчень із автентичними речовими артефактами — від пробитого щита з Майдану й поніveченого шолома до сучасних елементів захисту та трофейної техніки – формує непорушний фундамент освітньої комунікації. Саме ці джерела перетворюють меморіальний простір з абстрактного сховища на місце живого діалогу, де через емпатію та критичне осмислення досвіду війни формується стійка громадянська свідомість сучасної української молоді.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бронеплита керамічна IV-го класу захисту. [Б. д.]. Фонд ВП «Музей Мужніх» ВОКМ. ТЗ-1068.
2. Відеоінтерв'ю з Арменом Гарибяном. *Науковий фонд Відокремленого підрозділу «Музей Мужніх» Вінницького обласного краєзнавчого музею*. 2026.(далі – *Науковий фонд ВП «Музей Мужніх» ВОКМ*)
3. Відеоінтерв'ю з Василем Любунею. *Науковий фонд Відокремленого підрозділу «Музей Мужніх» Вінницького обласного краєзнавчого музею*. 2024.
4. Відеоінтерв'ю з Владиславом Баліцьким. *Науковий фонд Відокремленого підрозділу «Музей Мужніх» Вінницького обласного краєзнавчого музею*. 2024.
5. Відеоінтерв'ю з Олександром Лунгу. *Науковий фонд Відокремленого підрозділу «Музей Мужніх» Вінницького обласного краєзнавчого музею*. 2024.
6. Відеоінтерв'ю з Сергієм Васильченком. *Науковий фонд Відокремленого підрозділу «Музей Мужніх» Вінницького обласного краєзнавчого музею*. 2023.
7. Жилет-розгрузка камуфльований Гранецької О. Л. [Б. д.]. *Фонд ВП «Музей Мужніх» ВОКМ*. ТЗ-22.
8. Журнал обліку екскурсій відокремленого підрозділу «Музей Мужніх» Вінницького обласного краєзнавчого музею. *Науковий фонд Вінницького обласного краєзнавчого музею*. URL: https://docs.google.com/document/d/17S8OKyiWAZ7W7q9TIzwdOUb3TNC1_zx5cWdIJXvUM7Q/edit?usp=sharing
9. Звіт про роботу відокремленого підрозділу «Музей Мужніх» Вінницького обласного краєзнавчого музею за 2025 р. *Науковий фонд Вінницького обласного краєзнавчого музею*. 2025
10. Кашкет польовий піксель Гранецької О. Л. [Б. д.]. *Фонд ВП «Музей Мужніх» ВОКМ*. ТЗ-30.
11. Книга відгуків відокремленого підрозділу «Музей Мужніх» Вінницького обласного краєзнавчого музею. *Науковий фонд Вінницького обласного краєзнавчого музею*. 2023.
12. Нашивка «Азов» Романа Колмикова. [Б. д.]. *Фонд ВП «Музей Мужніх» ВОКМ*. ТЗ-569.
13. Плита з бронежилета добровольця України. 2014 р. *Фонд ВП «Музей Мужніх» ВОКМ*. ТЗ-308.
14. Прапор кримських татар. [Б. д.]. *Фонд ВП «Музей Мужніх» ВОКМ*. КН-618.
15. Прес-реліз до заходу «Завдяки їм: зустріч із ветераном російсько-української війни Арменом Гарибяном (до Дня Захисників і Захисниць України)». *Науковий фонд Вінницького обласного краєзнавчого музею*. 2026.

16. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України від 09.04.2015 № 317-VIII: станом на 30 серп. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text
17. Про музеї та музейну справу : Закон України від 29.06.1995 № 249/95-ВР : станом на 28 серп. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-вр#Text .
18. Про питання діяльності об'єктів спільної власності територіальних громад сіл, селищ, міст Вінницької області: Рішення Вінницької обласної ради 46 сесії 7 скликання №922 від 29.10.2020 р. *Вінницька обласна рада*. URL: https://vinrada.gov.ua/upload/files/7sklikannya/46Poza_Ses/992.pdf .
19. Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років: Закон України від 09.04.2015 № 315-VIII: станом на 30 серп. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/315-19#Text
20. Радіостанція Р-159 (трофейна, російська). [Б. д.]. *Фонд ВП «Музей Мужніх» ВОКМ*. ТЗ-623.
21. Текст кураторської діалогічної екскурсії виставкою «УКРАЇНИ ЩИТ». *Науковий фонд Вінницького обласного краєзнавчого музею*. 2026. 16 с.
22. У Вінниці створюють «Музей Мужніх»: яким він буде. *Вінниця*: офіц. турист. сайт. URL: https://vinnytsia.city/u-vinnytsi-stvoryuyut-muzej-muzhnih-yakym-vin-bude/
23. Черевики з високими берцями Гранецької О. Л. [Б. д.]. *Фонд ВП «Музей Мужніх» ВОКМ*. ТЗ-21.
24. Шолом тактичний балістичний AHOLDTECH хакі (№ 5792022015745) Владислава Баліцького. [Б. д.]. *Фонд ВП «Музей Мужніх» ВОКМ*. ТЗ-1121.
25. Штани армійські, камуфльовані (піксель) Гранецької О. Л. [Б. д.]. *Фонд ВП «Музей Мужніх» ВОКМ*. ТЗ-31.
26. Щит Олександра Карпуся, м. Київ. 2014 р. *Фонд ВОКМ*. КВ-94772, ДК-2443.

Віктор Адамський

ЦЕНТР ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ОСВІТИ ПОДІЛЛЯ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Анотація. *У повідомленні аналізується науковий доробок Центру дослідження історії освіти Поділля, який діє при Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії спільно з Відділенням загальної педагогіки та філософії освіти Національної академії наук України.*

Ключові слова: *дослідження, науково-документальне видання, війна, освіта, Українська революція 1917–1921 років, Поділля.*

Viktor Adamskyi

CENTER FOR THE STUDY OF THE HISTORY OF EDUCATION IN PODILLIA: THE STATE AND PROSPECTS OF RESEARCH IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Abstract. *This report analyzes the scholarly output of the Center for the Study of the History of Education in Podillia, which operates at the Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy in collaboration with the Division of General Pedagogy and Philosophy of Education of the National Academy of Sciences of Ukraine.*

Keywords: *research, scholarly-documentary publication, war, education, Ukrainian Revolution of 1917–1921, Podillia.*